

C. G. JUNG

AZ ARCHETÍPUSOK ÉS
A KOLLEKTÍV TUDATTALAN

TARTALOM

A német kiadó előszava	8
I. A KOLLEKTÍV TUDATTALAN ARCHETÍPUSAIRÓL	9
II. A KOLLEKTÍV TUDATTALAN FOGALMA	49
a) Definíció	51
b) A kollektív tudattalan lélektani jelentése	52
c) A bizonyítás módszere	57
d) Egy példa	58
III. AZ ARCHETÍPUSRÓL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ANIMAFOGALOMRA	63
IV. AZ ANYAARCHETÍPUS LÉLEKTANI ASPEKTUSAI	83
1. Az archetípus fogalmáról	85
2. Az anyaarchetípus	90
3. Az anyakomplexus	92
A) A fiú anyakomplexusa	93
B) A lány anyakomplexusa	95
a) Az anya túlburjánzása	95
b) A túlfejlődött erősz.	96
c) Azonosulás az anyával	97
d) Ellenállás az anyával szemben	98
C) Az anyakomplexus pozitív oldalai	99
a) Az anya	99
b) A túlfejlődött erősz.	101
c) Az anyja lánya	103
D) A negatív anyakomplexus	105
4. Összefoglalás	106
V. AZ ÚJJÁSZÜLETÉSRŐL	115
Előzetes megjegyzés	117
1. Az újjászületés formái	118
α. Metempszüchózis	118
β. Reinkarnáció	118

γ. Feltámadás (resurrectio)	118
δ. Újjászületés (renovatio)	118
ε. Részvétel a változás folyamatában.	119
2. Az újjászületés pszichológiája	120
A) Az élet transzcendenciájának megtapasztalása	121
α. Szent cselekedet által közvetített élmények.	121
β. A közvetlen élmény	122
B) A szubjektív változás	122
α. A személyiség zsugorodása	122
β. A gyarapodás értelmében vett változás.	124
γ. Belső szerkezetváltozás	126
δ. Azonosulás egy csoporttal	128
ε. Azonosulás a kultuszhóssal	131
ζ. Mágikus eljárások	132
η. Átváltoztatás technikák alkalmazásával	132
θ. Természetes változás	133
3. Egy szimbólumsorozat példája – az átváltozás folyamatának szemléltetése.	137
VI. A GYERMEK ARCHETÍPUSÁNAK PSZICHOLÓGIÁJÁHOZ	149
1. Bevezetés.	151
2. A gyermek archetípusának pszichológiája.	159
a) Az archetípus mint múltbeli állapot	159
b) Az archetípus működése	161
c) Az archetípus jövőbelisége.	163
d) A gyermekmotívum egysége és sokfélesége	164
e) Gyermekisten és hősi gyermek	165
3. A gyermekarchetípus sajátos jelenségvilága.	166
a) A gyermek magára hagyása	166
b) A gyermek legyőzhetetlensége	168
c) A gyermek hermafroditizmusa	172
d) A gyermek mint kezdet és vég	175
4. Összefoglalás.	177
VII. KÓRÉ ALAKJÁNAK PSZICHOLÓGIAI ASPEKTUSÁHOZ	179
a) X esete	189
b) Y esete	192
c) Z esete	197

VIII. A SZELLEM JELENSÉGE A MESÉBEN	201
Előszó	203
a) A „szellem” szóról	204
b) A szellem önábrázolása az álmokban	209
c) A szellem a mesében	212
d) A szellem teriomorf szimbolikája a mesében	224
e) Kiegészítés	235
f) Függelék	235
g) Zárszó	244
IX. A CSALÓ ALAKJÁNAK LÉLEKTANÁRÓL	247
X. A TUDAT, A TUDATTALAN ÉS AZ INDIVIDUÁCIÓ	265
XI. AZ INDIVIDUÁCIÓS FOLYAMAT TAPASZTALATI ANYAGÁHOZ	281
1–24. kép	
Képtermelések	
Összefoglalás	333
XII. A MANDALA SZIMBOLIKÁJÁRÓL	339
1–54. kép	
Képtermelések	
Összefoglalás	368
XIII. MANDALÁK	371
Függelék	
BIBLIOGRÁFIA	377
NÉVMUTATÓ	395
TÁRGYMUTATÓ	400

A NÉMET KIADÓ ELŐSZAVA

Az archetípusok és a kollektív tudattalan C. G. Jung analitikus felfogásának központi fogalmai. Eredetüket a szerző legkorábbi publikációjáig, a *Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phänomene* (1902) című orvosi disszertációig követhetjük vissza, amelyben egy fiatal hisztériás médium fantáziáiról számol be, és hasonló forrásokat követve vizsgálódik. A nevezett két fogalomra számos későbbi írásában utal; lassanként egyre határozottabb körvonalat öltöttek az első meghatározások, amelyeket azonban mindig újra-fogalmazott, míg végül ki nem alakult az elmélet stabil magva (a szó eredeti értelmében finomította a „meglátásait”).

Jelen kötet olyan munkákból áll, amelyek 1933 és 1955 között keletkeztek, és a címként szolgáló két fogalmat dolgozzák ki. Az első három tanulmányt („A kollektív tudattalan archetípusairól”, „A kollektív tudattalan fogalma”, „Az archetípusról, különös tekintettel az animafogalomra”) elméleti alapvetésnek tekinthetjük. Ezeket olyan publikációk követik, amelyek egy-egy archetípusal foglalkoznak, nevezetesen az „anya”, az „újjászületés”, a „gyermekisten” illetve az „isteni lány”, majd a „szellem” motívuma a népmesék alapján, és az úgynevezett „csaló” (kópé). Legvégül az archetípusok és az individuációs folyamat kapcsolatának vizsgálata következik, amelyet a szerző először elméleti síkon a „A tudat, a tudattalan és az individuáció” című írásban, majd gyakorlati síkon egyetlen individuációs folyamat képsorozata révén mutat be, amely az analitikusi munkájából származik. A mandalák központi szimbolikájával foglalkozik a kötet két utolsó tanulmánya.

A fényképes illusztrációk az eredeti kiadáshoz (*Gestaltungen des Unbewußten*) képeket hét újabb képpel bővültek. Ismét Kerényi Magda állította össze a név- és tárgymutatót, amiért nagyon hálásak vagyunk. A II. tanulmányt Elisabeth Rűf fordította le angolból németre.

1974 őszén

A kiadó

I

A KOLLEKTÍV TUDATTALAN ARCHETÍPUSAIRÓL*

* Első megjelenése: Eranos-Jahrbuch, 1934 (Rhein-Verlag, Zürich, 1935). Átdolgozva megjelent I. tanulmányként a *Von den Wurzeln des Bewußtseins. Studien über den Archetypus* című kötetben (Psychologische Abhandlungen IX.), Zürich, 1954, Rascher. [Ez a tanulmány először a *Mélységeink ösvényein* című kötetben (Budapest, 1993, Gondolat) jelent meg magyar nyelven. Bodrog Miklós fordította, és Koronkai Bertalan vetette össze az eredetivel. E kötet számára újr fordítottuk, miközben igyekeztünk megtartani az első magyar fordítás erényeit. – A ford.]

A KOLLEKTÍV TUDATTALAN ARCHETÍPUSAIRÓL

A kollektív tudattalan hipotézise azon fogalmak közé tartozik, amelyekről 1
először idegenkedik a közönség, ámde hamarosan bevett fordulatokká válnak
a köznyelvben, mint ahogy ez a tudattalan fogalmával történt. Miután a tu-
dattalan filozófiai elgondolása – amely főként C. G. CARUS és E. v. HARTMANN
névéhez fűződik – említésre méltó nyomok nélkül merült el a materializmus
és az empirizmus tarajos hullámaiban, lassan újra felbukkant a természettudo-
mányos irányultságú, orvosi lélektanban.

Elainte korlátozottan használták a tudattalan fogalmát, az elfojtott vagy el- 2
feledett tudattartalmakat jelölve. Bár FREUD-nál a tudattalan – legalábbis me-
taforikus értelemben – már cselekvő szubjektumként lép fel, lényegében nem
más, mint épp ezeknek az elfeledett és elfojtott tartalmaknak a gyűjtőhelye,
és csupán általuk válik gyakorlati jelentőségűvé. Ennek megfelelően e felfogás
szerint a tudattalan kizárólag személyes jellegű,¹ habár másfelől FREUD már
meglátta a tudattalan archaikus-mitologikus gondolkodásmódját.

A tudattalan úgyszólván felszíni rétege minden kétséget kizáróan szemé- 3
lyes jellegű. Ezt *személyes tudattalannak* nevezzük. Ez azonban egy mélyebb
rétegen alapul, amely már nem a személyes tapasztalatokból és élményekből
származik, hanem veleszületett. Ez a mélyebb réteg az úgynevezett *kollektív tu-
dattalan*. Azért választottam a „kollektív” kifejezést, mert ez a tudattalan nem
az egyénre jellemző, hanem általános természetű, vagyis a psziché² személyes
részével ellentétben olyan tartalmak és viselkedésmódok jellemzőek rá, ame-
lyek mindenütt, és cum grano salis³ minden egyénben ugyanolyanok. Úgy is
mondhatnánk, hogy minden emberben azonos, és így mindenkiben meglévő,
személyiség feletti, általános lelki alapot képez.

¹ FREUD a későbbi munkáiban finomított a fentebb előadott alpnézetén: a psziché ösztönös részét „ösztonén”-nek nevezte el, a „felettes én” pedig az egyén számára részben tudatos, részben tudattalan (elfojtott) kollektív tudatot jelenti.

² [Jelen kötetben a német Psyche szó megfelelője a psziché, a Seele szóé pedig a lélek, mely szabály a melléknévi formákra is érvényes. – A ford.]

³ [lat. „csipetnyi sóval”; itt: kis eltérésekkel – A ford.]

- 4 Ennek lélekbeli létezéséről csak akkor szerzünk tudomást, ha vannak benne *tudatosulni képes tartalmak*. Ezért csupán akkor beszélhetünk tudattalanról, hogyha bizonyítottan ki tudjuk mutatni a tartalmait. A személyes tudattalan főként az úgynevezett *érzelmi színezetű komplexusokat* tartalmazza, amelyek lelki életünk személyes intimitását jelentik. A kollektív tudattalan tartalmai ezzel szemben az úgynevezett *archetípusok*.
- 5 Az „archetípus” kifejezést már ALEXANDRIAI PHILÓN-nál⁴ fölleljük az emberben lévő imago Deire⁵ vonatkozóan. Ugyanezt találjuk IRÉNEUSZ-nál,⁶ aki így ír róla: „Mundi fabricator non a semetípso fecit haec, sed de alienis archetypis transtulit.”⁷ A *Corpus Hermeticum*ban⁸ Istent τὸ ἀρχέτυπον φῶς-nak nevezi. DIONÜSZIOSZ AREOPAGITÁ-nál többször is megjelenik a kifejezés, így a *De caelesti hierarchiában*.⁹ αἱ αὐταὶ ἀρχετυπίαὶ csakúgy, mint a *De divinis nominibus*ban¹⁰. SZENT ÁGOSTON-nál jóllehet nem jelenik meg maga az archetípus kifejezés, azonban a gondolat igen; így a *De diversis quaestionibus*: „ideae ... quae ipsae formatae non sunt ... quae in divina intelligentia continentur.”¹¹ Az „archetípus” a platóni εἶδος magyarázó átírása. A mi céljaink szempontjából azért találó és hasznos ez a megjelölés, mert azt közvetíti, hogy a kollektív tudattalan tartalmai esetében réges-régi – vagy még pontosabban – ősi típusokról, vagyis időtlen idők óta fennálló általános képekről van szó. Gond nélkül alkalmazhatjuk tudattalan tartalmakra is LÉVY-BRUHL „représentations collectives”¹² kifejezését, amelyet ő a primitív világnézet szimbolikus alak-

⁴ *De opificio mundi*, Index, lásd a címszónál.

⁵ [lat. „istenképmás” – A ford.]

⁶ *Adversus omnes haereses*, 2,6 [126. o.].

⁷ [lat. „A Teremtő nem saját magából alkotta meg a világot, hanem önmagától különböző archetípusokból.” – A ford.]

⁸ [SCOTT: *Hermetica* I, 140. o.; az archetipikus fény.]

⁹ II,4 [MIGNE, P. G.-L. III., 144. hasáb; az anyagtalan archetípusok].

¹⁰ II,6 [MIGNE, i. m., 595. hasáb].

¹¹ *De diversis quaestionibus*, LXXXIII, XLVI., 49. hasáb [A gondolatok ... melyek nem maguktól alakulnak ki ... az isteni értelemben vannak]. Ehhez hasonlóan használják a kifejezést az alkimisták is, így HERMÉSZ TRISZMEGISZTOSZ *Tractatus aureus*ában (*Theatrum chemicum*, 1613, IV, 718. o.) a következőket találjuk: „...ut Deus omnem divinitatis suae thesaurum ... in se tanquam archetypo absconditum ... eodem modo Saturnus occulte corporum metallicorum simulachra in se circumferens ...” [ahogyan Isten istenségének összes kincsét ... magába mint archetípusba rejti ... ugyanúgy hordozza magában Szaturnusz is titkon a fémek testek leképeződését]. VIGENERUS-nál (*Tractatus de igne et sale*, in: *Theatrum chemicum*, 1661, VI, 4. fejezet, 3. o.) a világ „ad archetypum sui similitudinem factus” [saját archetípusának képére teremtett], ezért a „magnus homo”-nak [nagy embernek] nevezi (ugyanaz SWEDENBORG-nál „homo maximus”).

¹² [fr. „kollektív reprezentációk” – A ford.]

jaival kapcsolatban használt, mivel csaknem ugyanarról van szó. A primitív törzsi ismeretanyag ugyanis speciálisan módosult archetípusokkal foglalkozik. A primitív törzseknel az archetípusok többé nem a tudattalan tartalmai, hanem már tudatos formákká váltak, amelyeket a törzs tagjai az utódaikra hagyományoznak, többnyire titkos tanítások formájában, ami tulajdonképpen egy tipikus kifejezés arra, hogy a kollektív, eredetileg a tudattalanból származó tartalmak áthagyományozásáról van szó.

Az archetípusok megjelenésének egy másik, közismert formája a mítosz és a mese. Azonban itt is speciálisan kialakult formákról van szó, amelyek hosszú időn keresztül hagyományozódtak át. Az „archetípus” fogalom ezért csak közvetetten alkalmazható a „representations collectives”-ra, minthogy csupán azokat a pszichés tartalmakat jelöli, amelyek még nem részesültek tudatos feldolgozásban, ekképpen tehát még közvetlen lelki adottságot jelenítenek meg. Ily módon meghatározva az archetípus nagymértékben eltér a történelmivé lett vagy kidolgozott formáktól. Nevezetesen a titkos tanok magasabb szintjein olyan felfogásban jelennek meg az archetípusok, hogy rendszerint félreismerhetetlenül meglátszik rajtuk a tudatos feldolgozás ítéletalkotó és értékelő hatása. Az álmainkban és a látomásainkban közvetítés nélkül megjelenő archetípusok azonban sokkal egyénibbek, érthetlenebbek vagy naivabbak, mint például a mítoszokban megjelenők. Az archetípus lényegében olyan tudattalan tartalmat jelenít meg, amely megváltozik, amint tudatosul, és amint észrevesszük, mégpedig mindig annak az adott tudatnak megfelelően, amelyben felbukkan.¹³

Amit az „archetípus” szó jelent, az a mítoszokkal, a titkos tanításokkal és a mesékkel való kapcsolatáról főntebb mondottakból egyértelműen kiderül. Amennyiben azonban megpróbáljuk *lélektanilag* megalapozni, hogy mi az archetípus, akkor már bonyolódik a dolog. A mítoszkutatásban eddig mindig beérték a nappal, a holddal, az időjárással, a növényvilággal és egyebekkel kapcsolatos segédképzelésekkel. Mostanáig azonban fel sem merült senkiben, hogy a mítoszok elsősorban pszichés megnyilvánulások, amelyek a lélek lényegét jelenítik meg. A primitív embert eleinte kevésbé érdeklik a közismert dolgokról szóló tárgyyszerű magyarázatok, ezzel szemben sürgető szükséglete – jobban mondván lelke tudattalan része leküzdhetetlen sürgetést érez arra –, hogy minden külső

¹³ A pontosság kedvéért meg kell különböztetnünk egymástól az „archetípus”-t és az „archetipikus képzetek”-et. Az archetípus hipotetikus, nem nyilvánvaló sablont jelenít meg, mint a biológiából ismert „pattern of behaviour” [ang. „viselkedésminta” – A ford.]. Lásd még a témához: [JUNG:] *Theoretische Überlegungen zum Wesen des Psychischen*.

érzéki tapasztalatot a lelki történésekhez igazítson. A primitív embereknek nem elegendő, hogy felkelni és lemenni látják a napot, hanem ennek a külső megfigyelésnek egyúttal belső történésnek is kell lennie, ami azt jelenti, hogy a nap átváltozásában egy isten vagy egy hős sorsának kell megjelennie, amely alapján véve sehol másutt nem lakozik, mint az ember lelkében. A mitizált természeti folyamatok – például a nyár és a tél, a hold változásai, az esős évszakok stb. – semmiképpen sem ezen objektív tapasztalatok allegóriái,¹⁴ hanem sokkal inkább a lélek belső és tudattalan drámájának szimbolikus kifejeződései, amelyek a projekció révén – vagyis a természeti jelenségekben visszatükröződve – válnak felfoghatóvá az emberi tudat számára. A kivetítés olyan alapvető, hogy a kultúra néhány évezred alatt tudra legalább valamennyire leválasztani a külső objektumokról. Sőt, az asztrológia esetében például teljesen csődöt mondott ez az ősrégi „scientia intuitiva”¹⁵, mivel nem sikerült leválasztani a pszichológiai jellemrajzolás a csillagokról. S aki manapság még mindig vagy újra hisz az asztrológiában, az rendszerint még mindig bedől a csillagok babonás befolyásában való régi hitnek, holott mindenkinek tudnia kell, aki horoszkópot készít, hogy ALEXANDRIAI HIPARKHOSZ napjai óta a tavaszpont a Kos 0°-án van rögzítve, s hogy ennél fogva minden horoszkóp egy önkényes állatövön alapul, mert azóta a tavaszpont napéjegyenlőségei lassanként megközelítik a Halak első fokait.

- 8 A primitív ember olyan meghökkentően szubjektív, hogy tulajdonképpen már a legelső feltevésnek annak kellett volna lennie, hogy a mítoszok valamilyen lelkire vonatkoznak. Természetismerete alapvetően a tudattalan lelki folyamatairól beszél, és azt burkolja be. Ezek tudattalansága miatt az ember a lélekre gondolt legutoljára, amikor a mítoszok magyarázatát kereste. Egyszerűen nem tudtuk, hogy a pszichében jelen vannak mindazok a képek, amelyekből a mítoszok keletkeztek, és hogy a tudattalanunk cselekvő és szenvedő szubjektum, amelynek drámáját a primitív ember minden nagy és kicsi természeti jelenségben analógiásan újra felleli.¹⁶
- 9 „Ten-kebledben van sorsod csillaga” – mondja Seni Wallensteinnek,¹⁷ ami minden asztrológust kielégítene, ha egy kicsit is tudnánk a szív ezen titkáról.

¹⁴ Az allegória egy tudattartalom átfogalmazása, míg a szimbólum egy először csak sejtett, de fel nem ismert tudattalan tartalom lehető legjobb kifejeződése.

¹⁵ [lat. „intuitív ismeret” – A ford.]

¹⁶ Vö. JUNG és KERÉNYI: *Einführung in das Wesen der Mythologie* [és jelen kötet VI. és VII. tanulmányaival.]

¹⁷ [SCHILLER: *A Piccolominiak.* II, 6, 118. o. (Tomor Ferenc fordítása. Budapest, 1916, Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 95. o. A magyar fordítás szerint az idézett sort nem Seni, hanem Illo tábornagy mondja Wallensteinnek. – A szerk.)]

Eddig azonban csekély tudással rendelkezünk e téren. Azt pedig nem merém állítani, hogy manapság jobb lenne a helyzet.

A törzsi tudás szent-veszélyes. Minden titkos tanítás a lélek láthatatlan történéseit igyekszik megragadni, s mindegyik a legnagyobb autoritásra tart igényt. Ami igaz ezekre a primitív tanokra, az még fokozottabban igaz az uralkodó világvallásokra. Eredetileg titkos kinyilatkoztatásokon alapuló tudást foglaltak magukban, és nagyszerű képekben fejezték ki a lélek titkait. Templomaik és szent irataik képekben és szavakban az ősi megszentelt tudást hirdetik, s teszik elérhetővé minden hívő szívnek, minden érzékeny látomásban és távoli gondolatban. Sőt, azt kell mondanunk, hogy minél szebb, minél nagyszerűbb, minél átfogóbb a keletkezett és közvetített kép, annál távolabbra esik az egyéni élményvilágtól. Csak beleélhetjük magunkat és átérezhetjük, de az eredeti élmény elveszett.

Miért a pszichológia a tapasztalati tudományok legfiatalabbika? Miért nem fedezte fel az ember már régen a tudattalant, és miért nem hozta felszínre örök képeinek kincsét? Egész egyszerűen azért nem, mert vallásos képletünk volt minden lelki dologra, amely sokkal szebb és átfogóbb, mint a közvetlen tapasztalat. Bár a keresztény világszemlélet sokak számára megfakult már, a keleti szimbolikus kincseskamrák még mindig telis-tele vannak csodákkal, amelyek sokáig táplálhatják új vízió és új viselet iránti igényünket. Ráadásul ezek a képek – legyen szó akár keresztény, akár buddhista vagy valamilyen más képekről – szépek, titokzatosak és sejtelmesek. Máskülönb minél megszokottabbak számunkra, annál inkább megkopnak a gyakori használat során, s így csupán a banális külsőségeik és szinte értelmetlen önellentmondásaik maradnak. A szűztől való születés titka, vagy a Fiú egylényegűsége az Atyával, vagy a Szentháromság, amely nem is háromság, már nem ad szárnyakat a filozofáló fantáziának. Pusztá hitkérdéssé váltak. Ezért nem meglepő, ha a művelt európaiak vallási szükséglete, hívő értelme és filozófiai töprengése a keleti szimbólumok felé fordul, és az indiai grandiózus istenfelfogás meg a kínai taoista filozófia mélységei iránt érdeklődik, ahogyan valaha az ókori emberek szívét és szellemét a keresztény gondolatok ragadták meg. Sokan vannak, akik először a keresztény szimbólumok hatalmának adták meg magukat, mígnem kierkegaard-i neurózisba bonyolódtak, vagy a szimbolika fokozódó elszegényedésének következtében Istenhez való viszonyuk egy elviselhetetlenül az én–te viszonyra kihegyezett kapcsolattá alakult, a végén pedig felfedezték a keleti szimbólumok friss idegenszerűségének csodáját. Ez az elfordulás nem szükségszerűen vereség, hanem a vallási érzékenységük nyitottságának és

elevenységének tanúbizonysága is lehet. Hasonlót figyelhetünk meg a művelt keletieknél is, akiket nem ritkán a keresztény szimbolika vagy a keleti szellemhez egyáltalán nem illő természettudomány vonz, melyekben irigylésre méltó jártasságra is szert tesznek. Önmagában véve teljesen rendben lévő dolog, hogy az ember megadja magát ezeknek az örök képeknek. Hiszen pontosan ezt a célt szolgálják. Az a dolguk, hogy vonzóak, meggyőzőek, ígézőek legyenek, és legyőzzék az embert. A kinyilatkoztatás ősananyagából származnak, és az istenség mindenkori első megtapasztalását jelenítik meg. Ezért teszik lehetővé az ember számára az istenség megsejtését anélkül, hogy azt közvetlenül megélnék. Ezek a képek az emberi szellem gyakran évszázados munkálkodásának köszönhetően a világrendező gondolatok átfogó rendszerébe ágyazódnak, s egy – egyháznak nevezett – hatalmas, kiterjedt, tiszteletre méltó intézmény közvetítésével jelennek meg.

- 12 Egy svájci misztikus és remete példáján tudom leginkább érzékeltetni, hogy mire gondolok. A nemrégiben szentté avatott FLÜEI MIKLÓS testvér¹⁸ alighanem legfontosabb élménye az úgynevezett Szentháromság-látomás volt, amely olyannyira foglalkoztatta őt, hogy cellája falán is ábrázolta vagy ábrázoltatta egy festményen. A látomást a sachselni plébániatemplomban lévő egyik korabeli festmény őrizte meg: egy hat részre osztott mandala, amelynek közepén Isten megkoronázott arca látható. Tudjuk, hogy KLAUS TESTVÉR egy német misztikus illusztrált könyvecskéje segítségével vizsgálta a látomás lényegét, és azon igyekezett, hogy az eredeti élményt a maga számára is érthető formába öntse. Éveken át foglalatostkodott ezzel. Az én szóhasználatomban ezt jelenti a szimbólum „megmunkálása”. A látomás lényegéről való elmélkedése, amelyet az általa vezérfonalként használt misztikus ábrák befolyásoltak, szükségszerűen oda vezetett, hogy végül neki magának is látnia kellett a szent hármasságot, vagyis a „summum bonum”-ot,¹⁹ magát az örök szeretetet. Ezt jeleníti meg a sachselni letisztult ábrázolás.

- 13 Az eredeti élmény azonban teljesen más volt. KLAUS TESTVÉR olyan félelmetes dolgot látott elragadtatott állapotában, hogy eltorzult tőle az arca, méghozzá olyannyira, hogy az emberek megijedtek és féltek tőle. Ugyanis amit látott, az egy rendkívül intenzív látomás volt. Erről így ír WOELFLIN: „Quotquot autem

¹⁸ [Vö. JUNG: *Klaus testvér.* (Magyar nyelven: in: *A keleti és nyugati vallások lélektanáról*, VI. tanulmány. Pressing Lajos fordítása. Budapest, 2005, Scolar, 327–336. o. FLÜEI MIKLÓS és KLAUS TESTVÉR ugyanaz a személy. – A szerk.)]

¹⁹ [lat. „legfőbb jó” – A ford.]

ad hunc advenissent, primo conspectu nimio stupore sunt percussi. Eius ille terroris hanc esse causam dicebat, quod splendorem vidisset intensissimum, humanam faciem ostentantem, cuius intuitu cor sibi in minuta dissiliturum frustula pertimesceret: unde et ipse stupefactus, averso statim vultu, in terram corruisset atque ob eam rem suum aspectum caeteris videri horribilem.”²⁰

Ezt a látomást jogosan hasonlították a *Jelenések könyve* 1,13 utáni versekhez,²¹ nevezetesen a sajátos, apokaliptikus Krisztus-képhez, amelynek félelmetességét és furcsaságát csupán a szörnyszerű, hétszemű és hétszarvú bárány (*Jel* 5,6 sk.) múlja felül. Ez az alak nehezen érthető kapcsolatban áll az evangéliumi Krisztussal. Ezért ezt a látomást a hagyomány már korán elkezdte bizonyos módon értelmezni. A humanista KARL BOVILLUS 1508-ban így írt egy barátjának: „Egy arcról akarok beszámolni, amely egy csillagos éjszakán az égbolton jelent meg előtte, miközben imádságának és szemlélődésének szentelte magát. Ijesztő vonásokkal felruházott emberi arcot pillantott meg ugyanis, amely tele volt haraggal és fenyegetéssel”, és így tovább.²²

Ez az értelmezés egybecseng a *Jel* 1,13 modern amplifikációjával.²³ A többi látomásról sem szabad megfeledkeznünk, például a medvebőrbe bújt Krisztusról, az Istenatyáról és az Istenanyáról és Miklós testvéréről mint a Fiúról és így tovább. Ezek bizonyos vonásai a dogmáktól nagyon távol esnek.

A hagyomány szerint ezzel a nagy látomással került kapcsolatba a sachsenli templomban lévő Szentháromság-kép és ugyanígy az úgynevezett *Pilgertraktat*²⁴ kerékszimbolikája: Miklós testvér megmutatta az őt meglátogató zarándokoknak a kerékről készült képet. A kép nyilvánvalóan foglalkoztatta őt. BLANKE azon a nézetten van, hogy a hagyománnyal szemben semmilyen összefüggés nincs a látomás és a hármasságról készült kép között.²⁵ Számomra úgy tűnik, hogy kissé eltúlzott ez a kételkedés. Biztosan volt valamilyen alapja a

²⁰ BLANKE: *Bruder Klaus von Flüe*, 92. o. sk. Fordítása: „Mindenkit, aki hozzá jött, első pillantásra nagy rettegés töltött el. Ennek a rettegésnek az okairól ő maga azt szokta mondani, hogy egy átható fényt látott, amelynek mintha emberi ábrázata lett volna. Annyira megijedt a látványtól, hogy csaknem apró darabokra tört a szíve. Ezért amikor úrrá lett rajta a rettegés, azonnal elfordította volt az arcát, és a földre borult. Ezért volna az ő orcája most mások számára ijesztő.” [STÖCKLI: *Die Visionen des seligen Bruder Klaus*, 34. o. (Pressing Lajos fordítása, i. m. 329. o.)]

²¹ BLANKE, i. m., 94. o.

²² STÖCKLI, i. m. [Pressing Lajos fordítása, i. m. 329. o.]

²³ LAVAUD (*Vie profunde de Nicolas de Flüe*) éppen ilyen találoán állítja párhuzamba HEINRICH SEUSE *Horologium sapientiae* című művének szövegével, amelyben a jelenések Krisztusa haragvó és dühös bosszúállóként jelenik meg, éles ellentétben a hegyi beszéd Jézusával.

²⁴ [Ein nützlicher und loblicher Tractat von Bruder Claus und einem Bilger. Vö. STÖCKLI, 95. o.]

²⁵ I. m., a 95. o. skk.

testvér érdeklődésének a kerékről készült kép iránt. Az efféle látomások gyakran zavarodottságot és megbomlást okoznak (a „darabokra törő” szív). Tapasztalatból tudjuk, hogy a „védelmező kör”, a mandala a kaotikus lelkiállapot hagyományos ellenpontja. Ezért teljességgel érthető, hogy a testvért megbűvölte a kerék szimbóluma. Valószínűleg nem nagy tévedés a félelmetes látomását istenélményként értelmezni. Véleményem szerint ezért a nagy látomás és a sachselni Szentháromság-kép, illetve a kerékszimbólum közötti összefüggés nagy valószínűséggel belső, pszichés eredetűnek tartható.

17 E minden kétséget kizáróan nagy rémületet keltő látomás feldolgozásához, amely minden dogmatikai bevezetés és exegetikus²⁶ kommentár nélkül, vulkánszerűen robbant be a testvér vallásos világnézetébe, természetyszerűleg hosszabb időre volt szükség, hogy a lélekbe és annak összképébe sikerüljön illeszteni, és ezzel együtt a megzavart egyensúlyi állapotot visszaállítani. Az élmény és az akkoriban sziklaszilárd dogma élesen szembekerült egymással. A dogma asszimilációs ereje abban mutatkozik meg, hogy a félelmetes élőlényt óvta-védte, és a Szentháromság-felfogás szép képévé változtatta át. A küzdelem azonban magának a vízióknak és saját háborzongató tényszerűségének egész más talaján is végbemehetett volna, valószínűleg a keresztény istenfogalom rovására, ebben az esetben a testvér még rosszabbul járhatott volna, hiszen akkor nem szentté avatták volna, hanem valószínűleg eretneknek (ha nem eszelősnek) tartották volna, s életét talán máglyán végezte volna.

18 Ez a példa megmutatja a dogmatikus szimbólum hasznosságát: az emberi felfogóképesség lehetőségeihez mérten alakít ki egy éppen olyan erőszakos, mint veszélyes-döntő lelki élményt, amelyet hatalmas erejénél fogva joggal nevezhetünk „istenélmény”-nek, s eközben nem korlátozza lényegesen az élményt, és nem von le károsan ember fölötti nagyságából. Az isteni harag látomása, amellyel – bizonyos értelemben – JACOB BÖHMÉ-nél is találkozunk, nehezen egyeztethető össze az *Újszövetség* Istenével, a szerető égi Atyával, és ezért könnyedén vezethetett volna belső konfliktushoz. Ilyesmi összhangban lett volna a korszellemmel is: a XV. század vége NICOLAUS CUSANUS kora. CUSANUS-é, aki a „complexio oppositorum”²⁷ tételével igyekezett megelőzni a fenyegető egyházszakadást! Nem sokkal később a jahvei istenfogalom számtalanszor újjászületett a protestantizmusban. Jahve olyan istenfogalom, amelyben még nem különülnek el az ellentétek.

²⁶ [Az exegetika a *Biblia* magyarázatával foglalkozó tudomány. – A szerk.]

²⁷ [lat. „az ellentétek egybeesése” – A ford.]

KLAUS TESTVÉR kilépett a szokások és megszokások köréből, midőn elhagyta a házat és a családját. Sokáig élt egyedül, és mélyen belenézett a sötét tükörbe, míg nem megadatott neki a csodálatos és egyben félelmetes őselmény. Ebben a helyzetben életmentő elixirként működött az évszázadok alatt kifejlődött dogmatikus istenségkép. Segített neki asszimilálni egy archetipikus kép fatális betörését, s ezzel elkerülni elméje megbomlását. ANGELUS SILESIVS nem volt ilyen szerencsés; az ő személyisége szétesett a belső meghasonlástól, mert az ő korában már megroppant az egyház szilárdsága, amely a dogmát biztosítja. 19

JACOB BÖHME ismer egy „lángharagú” istent, egy valódi absconditust²⁸. De neki egyrészt a keresztény Atya–Fiú-képlet révén sikerült áthidalni a mély ellentétet, és spekulatíván beilleszteni a világnézetébe, amely bár gnosztikus volt, mégis minden lényeges pontjában keresztény világszemléletet tükrözött – különben dualistává vált volna. Másrészt kétségkívül segítségére volt az alkímia is, amely titkon már régóta előkészítette az ellentétek egyesítését. Mindenesetre a *Vierzig Fragen über die Seele*²⁹ kötetében megjelent és az istenség lényegét ábrázoló mandalájában egyértelműen felfedezhető ez az ellentét, mert a mandala egyik fele sötét, a másik világos, s a megfelelő félkörök nem záródnak össze, hanem egymásnak háttal helyezkednek el.³⁰ 20

A dogma annyiban helyettesíti a kollektív tudattalant, hogy annak tartalmait tág formába önti. A katolikus életforma így nem ismeri az ebben az értelemben vett lélektani problematikát. A kollektív tudattalan életét csaknem maradéktalanul megragadják a dogmatikus, archetipikus elképzelések, és az megszelídített patakként csörgedezik a hitvallás és a szertartások szimbolikájában. A kollektív tudattalan élete megjelenik a katolikus lélek befelé fordulásában. A kollektív tudattalan, ahogyan azt mi ma ismerjük, egyáltalán nem volt soha pszichológiai, mert a keresztény egyház előtt az új kőkori sötét időkhöz visszavezethető ókori misztériumok szolgálták hasonló célokat. Az emberiség soha nem volt híján az erőteljes képeknek, amelyek mágikus védelmet ígértek a lélek mélységeinek szörnyűségei ellen. A tudattalan alakjait mindig is védelmező és gyógyító képekben fejezték ki, s így a kozmikus, lelken kívüli térbe helyezték őket. 21

A reformáció képprombolása azonban szó szerint rést ütött a szent képek védőfalába, s azóta egymás után mállanak szét ezek a képek. Azért váltak 22

²⁸ [lat. „rejtőzködő” – A ford.]

²⁹ [*Viertzig Fragen von der Seelen Vrstand, Essentz, Wesen, Natur und Eigenschafft* stb.]

³⁰ Vö. „Az individuációs folyamat tapasztalati anyagához” című tanulmánnyal. [Jelen kötet, XI. tanulmány].

bajossá, mert összeütközésbe kerültek a nyiladozó értelemmel. Ráadásul már rég feledésbe merült a jelentésük. Valóban elfeledtük volna, mit jelentenek? Vagy talán egyáltalán soha nem is tudtuk, mi volt a jelentésük, s csak a legutóbbi időkben tűnt fel a protestánsoknak, hogy tulajdonképpen fogalmunk sincs arról, mit jelenthet a szűztől való születés, Krisztus istensége vagy a Szentháromság komplexitása? Majdnem olybá tűnik, mintha csak úgy éltek volna ezek a képek, s mintha az emberek egyszerűen csak elfogadták volna eleven létezésüket, kételkedés és mérlegelés nélkül, nagyjából úgy, ahogyan a karácsonyfát díszítik, és húsvéti tojásokat rejtenek el, miközben fogalmuk sincs arról, mit is jelentenek ezek a szokások. Az archetipikus képek tulajdonképpen a priori olyannyira telítettek jelentéssel, hogy soha nem szokták firtatni tulajdonképpeni jelentésüket. Ezért halnak meg időről időre az istenek – mert az ember hirtelen rádöbben, hogy semmit sem jelentenek, hogy emberkéz alkotja őket fából és kőből, s nem jók semmire sem. A valóságban ilyenkor csak arra jön rá az ember, hogy soha nem is gondolt semmit a képeiről. Amikor pedig elkezd gondolkodni rajtuk, akkor ezt az általa „értelem”-nek nevezett segédeszközével teszi, amely végső soron nem más, mint saját előítéleteinek és rövidlátóságának gyűjteménye.

- 23 A protestantizmus fejlődéstörténete nem más, mint állandósult képrombolás. Sorra dőlnek le a falak. S miután egyszer megroppant az egyház tekintélye, már nem is volt olyan nehéz a rombolás. Tudjuk, hogyan hullott szét nagyban és kicsiben, általánosságban és konkrétumokban, darabról darabra, és hogyan alakult ki a ma uralkodó, ijesztően szegényes szimbólumkészlet. Ezzel együtt eltűnt az egyház ereje is – olyan erődítmény, mely elvesztette a bástyáit és a kazamatáit; olyan ház, melynek kidőltek a falai, s most átjárja a világ minden szele, és kiszolgáltatott minden veszélynek. Bár tulajdonképpen sajnálatos ez a szétmállás, és fájdalmasan érinti történelmi igazságérzetünket, a protestantizmus néhány száz felekezetre hullása mégis egyértelműen annak a jele, hogy még mindig tart a nyugtalanság.
- 24 A protestáns ember ugyanis olyan védtelenségre ítéltetett, amelytől a természeti emberek retteghettek. A felvilágosodott tudat erről természetesen hallani sem akar, de titkon másutt keresi azt, ami Európában már elveszett. A működő képeket, azokat a szemléletformákat keressük, amelyek megnyugtadják háborgó szívünket és értelmünket, és így lelünk rá a Kelet kincseire.
- 25 Önmagában emiatt még nem lehet semmi ellenvetésünk. Senki nem kényszerítette a rómaiakat, hogy tömegcikként importálják az ázsiai kultuszokat. Ha a germán népek valóban semmit nem találtak volna az úgynevezett fajtaidegen kereszténységben, akkor könnyedén lerázták volna magukról,

amikor már halványult a római légiók tekintélye. A kereszténység azonban megmaradt, mivel egybevág a már meglévő, archetipikus mintázattal. Az évszázadok során azonban úgy megváltozott, hogy az alapítója sem ismerne rá, ha megélte volna; és az, ahogy a kereszténység a négereket és az indiánokat meghódította, szintén jó okot adhatna arra, hogy elgondolkodjunk a történelem alakulásán. Miért ne akarná tehát asszimilálni a Nyugat a keleti alakokat? Hiszen a rómaiak is Eleuszisba, Szamothrakéba és Egyiptomba jártak beavatásért. Úgy tűnik, Egyiptomban egész turisztikai iparág alakult ki ebből a célból.

Az ókori Hellász és Róma isteneit ugyanaz a kórság sújtotta, mint a mi keresztény szimbólumainkat: az emberek akkor is, most is arra eszméltek rá, hogy ezek már semmit nem jelentenek nekik. Az idegen istenek mannája azonban még friss volt. Nevük furcsa és érthetetlen, tetteik sötétben sejlének fel, egészen mások, mint az olimposzi istenek elcsépelet botránykrónikája. Az ázsiai szimbólumokat legalább nem értették, ezért azok nem voltak olyan banálisak, mint régtől megszokott isteneik. Az pedig nem jelentett számukra gondot akkoriban, hogy az újat éppen olyan meggondolatlanul vették át, ahogyan a régit eldobták. 26

Gondot fog ez jelenteni mostanság? Új ruhaként fogunk magunkra öltetni kész szimbólumokat, melyek egzotikus földön fejlődtek ki, idegen vér itatja át őket, idegen nyelveken szólnak, idegen kultúra táplálta őket és idegen történelemben alakultak? Koldusok lehetünk, akik királyi ruhát öltenek magukra; királyok, akik koldus gúnyjába bújnak? Ez kétségtelenül lehetséges. Vagy van bennünk valahol egy parancs, amely nem engedi, hogy idegen maskarát hordjunk, sőt talán arra biztat, hogy magunk varrjuk meg a saját öltözékünket? 27

Meggyőződésem, hogy szimbólumaink elszegényedése jelent valamit. Belső konzisztenciája van ennek a fejlődésnek. Minden elveszett, amibe nem gondoltunk bele, és ami így elvesztette a kapcsolatot a tovább fejlődő tudatunkkal. Aki megpróbálná pompás keleti ruhákkal elfedni a pőreségét, ahogyan a teozófusok teszik, az hűtlen lenne saját történelméhez. Nem züllünk először koldussá csak azért, hogy utána indiai színházi királyként pózolhassunk. Véleményem szerint sokkal jobb lenne konokul kitartani a szimbólum nélküli szellemi szegénység mellett, mintsem birtokolni olyasmit, amihez semmi közünk. Meglehet, mi vagyunk a keresztény szimbolika jogos örökösei, de valahogy eljátszottuk ezt az örökséget. Hagytuk szétesni az atyáink építette házat, s most megpróbálunk betörni a keleti palotákba, amelyeket atyáink nem is ismertek soha. Kétségtelenül nehéz helyzetben van manapság az, aki 28

elvesztette a történelmi szimbólumokat, és nem éri be a „pótlék”-kal: előtte tátong a semmi, amelytől félelemmel fordul el. Ennél is rosszabb, hogy az új abszurd politikai és társadalmi elképzelésekkel telítődik, melyek egytől egyig a szellemi sivárságukkal tűnnek ki. Aki azonban nem éri be ezzel a pedáns tudálékossággal, az kényszerűen érez, hogy az úgynevezett Istenbe vetett bizalmából hasznot húzzon, amelyről legtöbbször kiderül, hogy a félelem nagyobb úr nála. Mindazonáltal rettegése nem alaptalan, hiszen ahol közel az Isten, ott tűnik a veszély a legnagyobbaknak. Veszélyes ugyanis a lelki szegénység beismerése, mert a nincstelen vágyakozik, akit pedig a vágyai fűtenek, az magára vonja a sorsot. Egy svájci közmondás drasztikusan fogalmaz: „Minden gazdag mögött ott egy ördög, és minden szegény mögött – kettő.”

- 29 Ahogyan a kereszténység szegénységi fogadalma elfordította a figyelmet a földi javaktól, úgy a lelki szegénység is elutasítja a hamis szellemi gazdagságot, s így nemcsak a nagyszerű múlt gyér maradványait tolja el magától – amelyet ma protestáns „egyház”-nak neveznek –, hanem az egzotikus illat minden csábítását is, hogy aztán magába szálljon, ahol a tudat hideg fényénél a csillagokig ér a világ sivársága.
- 30 Atyáinktól maradt ránk ez a szegénység. Jól emlékszem még a konfirmáció-előkészítőre, melyet apám tartott nekem. A katekizmus rémesen untatott. Egyszer a kis könyvemben lapozgattam valami érdekes után kutatva, s megpillantottam a Szentháromság egységéről szóló részt. Ez érdekelt, és alig vártam, hogy odáig érjünk a tanulásban. Amikor elérkezett a várva várt óra, apám így szól: „Ezt a részt átugorjuk, magam sem értek belőle semmit.” Ezzel utolsó reményem is szertefoszlott. Felnéztem ugyan apámra az őszintesége miatt, de mindez nem tudta megakadályozni, hogy onnantól kezdve halálosan unjak minden vallásos szószaporítást.
- 31 Hihetetlen teljesítményeket értünk el az értelmünkkel, miközben szétesett lelki hajlékunk. Tökéletesen meg vagyunk győződve arról, hogy a legújabb és legnagyobb amerikai csillagászati távcsővel sem fogjuk felfedezni a legtávolabbi csillagködökön túl az Emphyreumot³¹, s tudjuk, hogy a tekintetünk kétségbeesetten fúrja át a halálosan üres csillagközi űrt a végtelenségig. És akkor sem lesz jobb, ha a matematikai fizika feltárja a végtelenül parányi részecskék világát. Legvégül kiássuk majd minden korok és népek bölcsességét, és ráébredünk, hogy a legdrágábbat és legértékesebbet már réges-rég gyönyörűen megfogal-

³¹ [A ptolémaioszi geocentrikus elképzelés szerint tíz ég vagy szféra létezik, melyek közül a tizedik, a Földtől legtávolabbi az Emphyreum. – A szerk.]

mazták. Az ember mohó gyerekként kap utána, s úgy véli, ha megkaparintja, akkor birtokolja is. De amiye van, az már nem ér semmit, karjai pedig belefáradnak a kapkodásba, hiszen ameddig a szem ellát, minden csupa gazdagság. Ezek a birtokolt kincsek mind vízzé válnak, amelybe nem egy varázslótanonc belefúladt már, ha ugyan nem adta meg magát annak a megmentő tudatnak, hogy ez a bölcsesség a jó, a másik pedig a rossz. Ezekből az adeptusokból lettek azok a félelmetes örültek, akik hittek abban, hogy profetikus küldetésük van. Az igaz és hamis bölcsesség mesterséges szétválasztásából ugyanis lelki feszültség keletkezik, abból pedig olyan magány és sóvárgás alakul ki, mint a morfinistáé, aki folyton-folyvást társat keres szenvedélyéhez.

Ha szétmállott már minden természetes örökségünk, akkor – HÉRAKLEITOSZ-szal szólva – a szellem is leszáll a tüzes magasságokból. Ha azonban nehéz a szellem, akkor vízzé válik, az értelem pedig luciferi önteltséggel foglalja el a trónt, amely korábban a szellemé volt. A szellem lehet a psziché „patris potestas”-a³², az ember kardja és kalapácsa, a földön született értelem viszont nem lehet az, mert nem tud szellemi világokat teremteni, nem lehet a lélek atyja. KLAGES és SCHELER meglehetősen szerényen igyekeztek rehabilitálni a szellemet, mivel mindketten oly korban éltek, amikor a szellem már nem fenn, hanem lenn lakozott, nem tűz volt már, hanem víz.

A lélek útja ezért a víz felé vezet, ahogyan Sophia is Bűthoszt, elveszett atyját keresi. A víz sötét tükör a lélek legalján. Aki mindig a lelki szegénységet, a következetesen végigvitt protestantizmus igazi örökségét választotta, az a psziché útjára kerül, amely a vízhez vezet. Ez a víz nem metaforikus beszéd, hanem a sötét psziché élő szimbóluma. Legjobb lesz talán, ha ezt egy konkrét példával szemléltetem, amelyhez hasonló rengeteg akad:

Egy protestáns teológus visszatérő álma: *egy hegyoldalon áll, alatta mély völgy, benne egy sötét tó. Az álomban tudja, hogy eddig valami sosem engedte a tóhoz. Ez alkalommal elhatározza, hogy lemegy a vízhez. Amint a partjához közeledik, minden sötét lesz, és félelmetes, és hirtelen széllelés borzolja a tó felszínét. Ekkor páni félelem fogja el, és felébred.*

Ez az álom megmutatja a természetes szimbolikát. Az álmodó a saját mélységeibe ereszkedik le, az út pedig a rejtélyes vízhez vezet el. Ekkor történik meg Bethesda tavának csodája: egy angyal száll alá és megborzolja a vizet, amely így

³² [lat. „atyai hatalom” – A szerk.]

gyógyerőre tesz szert.³³ Az álomban a szél, a pneuma teszi ezt, amely ott fúj, ahol akar. Az embernek le kellett mennie a vízhez, hogy életre keltse. Ugyanakkor félelmetes is a sötét víz felett száguldó szél-szellemfuvallat, mint minden, aminek nem mi vagyunk az eredete, vagy amit nem ismerünk. Ezzel láthatatlan jelenlétet sugall, egy nument, amelyet nem az emberi elvárások és nem a szándékos cselekvések tartanak életben. Önmagától él, és ebbe beleborzong az az ember, aki azt hiszi, hogy csak az a szellem létezik, amelyben ő hisz, amelyet ő maga megalkot, amelyről a könyvekben olvas, vagy amelyről más emberek beszélnek. Amikor viszont ez spontán történik meg, akkor rájön, hogy igazi szellemmel áll szemben, s primitív félelem hatja át a naiv értelmét. Pontosan ugyanígy jellemezték nekem a kenyai elgonyi törzs vénei az éjjeli istent, akit „félelemkeltő”-nek hívnak. „Hideg szélfuvallatként jön el hozzád – mondták –, és beleborzongsz, vagy pedig füttyülve jár körbe a magas fűben”; afrikai Pán, aki délidőben a sás között repked, miközben sípját fújja és ijesztgeti a pásztorokat.

36 Az álomban tehát a pneuma fuvallata megint juhászt, a nyáj pásztorát ijesztette meg, aki az éj sötétjében lépett be a psziché sötét völgyének nádas partjaira. Az a – valamikor még – tüzes szellem szállt le a lélek természetéhez, fáihoz, szikláihoz és vízéhez, aki NIETZSCHE *Zarathusztrájában*³⁴ az emberiséget megunt öregemberként visszahúzódt az erdőbe, és a Teremtő dicsőségére brummogott a medvékkel.

37 A víz mindig lefelé tartó útján kell járnia annak, aki a kincset, atyáink értékes örökségét újra napvilágra akarja hozni. A gnosztikus lélekhimnuszban³⁵ a szülők küldik el a fiút, hogy keresse meg a királyi atya koronájából elveszett gyöngyöt, amely egy mély, sárkány által őrzött kútban található az egyiptomiak földjén, a fizikai és szellemi természet gyönyörökkel teli és mámoros birodalmában. A fiú és örökös elindul az ékszerért, s az egyiptomi életünnepe orgiájába veszve megfélemedezik magáról és feladatáról, mígnem apja levele emlékezteti kötelességére. Felkerekedik, és a vízhez érve leszáll a kút sötét mélyére, melynek alján megtalálja a gyöngyöt. Végül a legmagasabb istenségnek ajánlja fel.

38 Ez a BARDESANES-nek tulajdonított himnusz olyan korból származik, amely több tekintetben is hasonlít a miénkre. Az emberek kerestek és vártak, s a for-

³³ [Lásd *Jn* 5,1–9. (A kötetben szereplő bibliai idézeteket Károli Gáspár fordításában közöljük. – A szerk.)]

³⁴ [12. o. (Lásd bővebben: NIETZSCHE: *Így szólott Zarathusztra*. Első rész, első fejezet, 2. pont. Kurdi Imre fordítása. Budapest, 2001, Osiris – A szerk.)]

³⁵ [Vö. *Thomasakten*. In: *Neutestamentliche Apokryphen* (kiadja: HENNECKE), 277–281. o.]

rás vízből kiemelt hal – „levatus de profundo”³⁶ – lett a gyógyulás hozójának szimbóluma.

Amint ezeket a sorokat írtam, levelet kaptam Vancouverből egy ismeretlen feladótól, aki nem érti az álmait, amelyekben folyton-folyvást a vízről van szó: „Almost every time I dream it is about water: either I am having a bath, or water-closet is overflowing, or a pipe is bursting, or my home has drifted down to the water edge, or I see an acquaintance about to sink into water, or I am trying to get out of water, or I am having a bath and the tub is about to overflow, etc.”³⁷

A víz a tudattalan leggyakoribb szimbóluma. A völgyben lévő tó a tudattalan, amely úgyszólván a tudat szintje alatt található, ezért gyakran „tudatalatti”-nak mondják, s nem ritkán van egy olyan jelentéstartalma is, mintha alacsonyabb rendű tudat lenne. A víz a „völgy szelleme”, a taoizmus vízi sárkánya, amelynek természete olyan, mint a vízé: jin által ölelt jang. Lélektani szempontból ezért a víz jelentése: tudattalanná vált szellem. Emiatt teljességgel helyesen mondja a teológus álma, hogy a víznél megélheti az élő szellem működését, mint Bethesda tavában a gyógyulás csodáját. Úgy tűnik, a felemelkedést mindig megelőzi a mélybe való alászállás. Egy másik teológus a következőt álmodta:³⁸ *egy hegyen meglátott egy amolyan Grált őrző várat. Egy olyan úton járt, amely úgy tűnt, hogy éppen a hegy lábához vezet, ahol fel lehet menni a várhoz. A hegyhez közeledve azonban nagy csalódás érte, mert egy hatalmas szakadék tátongott közötté és a hegy között, egy sötét, mély hasadék, amelyben alvilági víz zubogott. Volt viszont egy meredek ösvény, amely a mélybe vezetett, és meredeken, fárasztóan emelkedett fel a másik oldalon. De a látvány nem volt hívogató, az álmodó pedig felébredt. A világos magasságok felé törekvő álmodónak itt először szükségszerűen le kell szállnia a sötét mélységbe, amely elkerülhetetlen előfeltétele az emelkedésnek. Ebben a mélységben veszély honol, amelyet elkerül az okos, de ezzel megfosztja magát azoktól a jótéteményektől is, amelyekre egy bátor, de botor vakmerő szert tehetne.*

³⁶ [lat. „a mélyből kiemelt” – A ford.] SZENT ÁGOSTON: *Confessionum libri*, XIII, XXI, 395. hasáb, 29. [Magyar nyelven: *Vallomások*. 2. kiadás. Fordította és a jegyzeteket írta: Városi István. Budapest, 1987, Gondolat – A szerk.]

³⁷ [Csaknem minden alkalommal vízzel álmodom: vagy fürdök, vagy folyik a vécé, vagy csőtörés van, vagy a házam lecsúszik a vízpartra, vagy látom egy ismerősöm, amint a vízben mindjárt alámerül, vagy én magam igyekszem kikecmeregni a vízből, vagy fürdök, és a víz csaknem kicsordul a kád szélén, és még folytathatnám a sort.]

³⁸ Azért nem meglepő, hogy ismét egy teológus álmáról van szó, mert a lelkész a szakmájánál fogva mindig a felemelkedéssel foglalkozik. Olyan gyakran kell erről beszélnie, hogy magától adódik a kérdés, vajon hogyan halad a saját felemelkedésével.